

РОЗВИТОК ТРУДОВОГО ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ У 1920 – 30-ті РОКИ ХХ СТ.

“ІНЖЕК”. – Х., 2004. – 239 с.

9. Гринів Л.С. *Методологія і методика визначення нормативної ціни природних курортних ресурсів та платежів за їх використання. Препринт наук. допов.* Львів, 1992, – 26 с.

10. Дергачов В. *Міжнародний туризм в сучасному світі.* “Бізнес інформ”, №5, 1998, – С.12.

11. Дерев’янку, О. Г. *Інвестиційне проектування в системі стратегічного управління.* – К.: Компас, 1998. – 52 с.: табл.

12. *Державне регулювання інвестиційної діяльності / Фінанси України, 2000.* – №10, С.126.

13. Долішній М.І. *Регіональні проблеми економічного і соціального розвитку України. Препринт наук. доповіді.* К.: 1991, – 43 с.

14. Жук П.В., Кравців В.С. *Рекреаційний потенціал Українських Карпат і перспективи його використання. Українські Карпати: проблеми і перспективи. Матеріали міжнарод.наук.практ.конференції.* Львів, 1993, С.111 – 112.

15. Завідовський, В. П. – *Історичний аспект інвестиційного процесу / Економіка: проблеми теорії та практики, вип. 170, С.171.*

16. *Закон України про туризм. Газета “Досє підприємця”, №103, 1995, – С.11.*

17. Захарін, С. В. – *Моніторинг інвестиційного клімату / Фінанси України, 2001.* – №1, С.111.

18. Прядко, В. – *Проблем інвестування економіки західноукраїнського регіону / Економіка. Фінанси. Право, 2001.* – №5, С.10.

Алла Романчук, молодший науковий співробітник лабораторії
трудової підготовки і політехнічної творчості
Інституту педагогіки АПН України

РОЗВИТОК ТРУДОВОГО ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ У 1920 – 30-ті РОКИ ХХ СТ.

У статті розглядаються проблеми становлення і розвитку трудового профільного навчання у 1920 – 30 - ті роки ХХ ст.. Здійснюється аналіз нормативних актів. Визначаються передумови організації, мета, завдання і особливості профільної школи, яка функціонувала в Україні як професійна.

Актуальність проблеми. Питання трудового навчання і виховання завжди стояло в центрі уваги педагогічної науки і практики в Україні. Теорія і практика трудового навчання і виховання у 1920 – 30 - ті рр. розвивалися шляхом пошуків, новаторства і творчої роботи радянських педагогів і практиків. Але були на цьому шляху помилки, перекручення і тимчасові відступи.

20-ті роки характеризуються в Україні бурхливою соціальною творчістю, вони були певним відлунням 1917 – 1920 рр., коли закладалися засади української національної держави.

На ситуацію в педагогічній науці 20-х років суттєво впливав той факт, що її короткочасна державна незалежність започаткувала нову національну систему освіти, яка базувалася на засадах трудового виховання. Це відіграло велику роль у подальшому розвитку педагогічної науки й школи в Україні.

Аналіз останніх публікацій. Означені

проблеми були в певному аспекті предметом дослідження багатьох учених та науковців. Зокрема, С. Мазуренко у кандидатській дисертації “Трудова спрямованість навчання в загальноосвітніх школах України (1920 – 1937 рр)” (Київ – 2004), здійснює аналіз нової схеми освітньої системи в Україні у 1920 – 30 - ті роки, розкриваються історичні, соціально-педагогічні умови, що вплинули на становлення і розвиток системи трудової підготовки в школах України. У статті “Генеזה проблеми профільності навчання у вітчизняній дореволюційній школі” Н. Шиян (Імідж сучасного педагога. – 2004. – №5) розглядається історія становлення профільної диференціації навчання у вітчизняній школі від елементів диференціації навчання у братських школах до розробки проєкту загальноосвітньої школи; В. Журавський у статті “Новітні заклади – одна із форм профільного навчання” (Освіта України. – 2003. – 14 лютого (№12) розглядає концептуальні положення щодо створення та

РОЗВИТОК ТРУДОВОГО ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ У 1920 – 30-ті РОКИ ХХ СТ.

функціонування навчальних закладів нового типу, запровадження нових технологій навчання і виховання; становлення трудового профільного навчання на сучасному етапі присвячена праця Б. Біляка, О. Дуди “Профільне навчання в загальноосвітніх навчальних закладах” (Директор школи, ліцею, гімназії. – 2003. – №4), де висвітлюються шляхи організації профільного навчання та його нормативно-законодавча база.

Мета статті. Дослідити проблеми становлення і розвитку трудового профільного навчання у 1920 – 30 - ті роки. Визначити передумови організації, мету, завдання і особливості профільної школи, функціонування якої припадало в Україні на означений період.

Виклад основного матеріалу. Трудова школа на Україні будувалась на основі проекту “Положення про єдину трудову школу Української РСР” та “Декларації Наркомосвіти УРСР про соціальне виховання дітей” від 20 липня 1920 року. Дані документи мають історичну цінність тому, що в них були накреслені принципові шляхи розвитку нової школи в Українській РСР.

Відповідно до них нова школа мала бути єдиною і трудовою. Трудовий характер школи зумовлений психологічними факторами, а також прагненням ознайомити учнів з життям. Мета трудової школи – політехнічна освіта, яка знайомить з методами всіх найважливіших форм праці, частково в шкільних майстернях або шкільних фермах, частково на фабриках і заводах. Школа має знайомити учнів з прийомом праці в таких галузях: столярська, теслярська, токарська справа, різьба по дереву, формування, кування, відливка, токарна обробка металу, сплавляння і паяння металів. У селах, центром навколо якого групується викладання, є сільське господарство. Продуктивна праця основа навчання в новій школі.

Згідно з даними документами навчально-виховна діяльність школи, яка складалася з двох ступенів (1-й ступінь – 5 років для дітей з 8 до 13 років, II –й ступінь – 3 роки для дітей з 14 до 17 років) і загалом копіювала російську систему, спиралась на трудовий підхід, який одночасно виступав і принципом, а трудове навчання входило органічною і досить вагомою частиною у загальнопедагогічний процес школи. У державних документах про школу 1920 р. основна увага приділялась праці як діяльності, що відповідає інтересам дитини, розвиває її почуття, творчі здібності, формує важливі риси особистості. В них підкреслювалось, що трудова школа повинна мати справу з реальними предметами, з живою природою, повсякденним

життям. Процес трудового виховання розглядався як засіб всебічного розвитку дитини – розумового, морального, фізичного й естетичного.

Отже, трудовий принцип стає основною засадою загального навчання та професійної підготовки школярів у розбудові нової системи народної освіти. В цей час реформування системи освіти призвело до зміни парадигми “школи навчання” на парадигму “трудова школа” й до визначення загальноосвітньої школи як трудової зі спрямованістю всього педагогічного процесу на працю. “Здійснення складного триєдиного завдання трудової школи – сприймати навчальні предмети через трудовий принцип, навчатися праці та одночасно оволодівати ідеями робітничого класу було покладено на нові методи та організаційні форми діяльності школи” [4, 80].

Треба зазначити, що в Україні процес кардинального реформування системи шкільної освіти проходив у складних умовах зміни урядів різного спрямування, громадянської війни, іноземної воєнної інтервенції... Осць як про це говорилося у “Звіті народного комісаріату освіти УСРР за 1920 рік”: “В обставинах жорсткої озброєної війни на Україні Наркомос не був і не міг бути в числі ударних Комісаріатів, для нього не мобілізувалися кращі сили, – вони відбирались від нього. Він мусив віддавати для армії, установ, лікарень кращі будинки, безліч своїх матеріальних ресурсів” [2, 3]. Проте це був і час “колосальної творчої роботи і величезних досягнень, час перегляду всієї освітньої політики”. У “Звіті” підкреслювалося, що реальний план освітньої політики викристалізувався лише в грудні 1920 року на Всеросійській нараді з освіти, яка була скликана з ініціативи Наркомосу УРСР. Нарада затвердила ту схему освіти, котру він протягом року практично проводив у життя. Як бачимо, в цей період Наркомос України ще цілком підтримував тезу про загальний політехнічний характер навчання, що полягав в ознайомленні школярів з основами наук і підготовки їх до подальшого вибору професії.

На початку 1920 року увага Наркомосу України до проблем трудового виховання політехнічного навчання почала збільшуватися не тільки з міркувань педагогічного характеру, а й з причин забезпечення мінімальних матеріальних можливостей для існування шкіл. Велика господарська руйнація, злидні зумовили потребу акцентувати увагу на тому, щоб учні і вчителі працювали у підсобних і дослідних господарствах, на заготівлях палива, ремонті шкіл тощо.

На I Всеукраїнській нараді з питань освіти, яка відбулася 23 березня 1920 року було проголошено

РОЗВИТОК ТРУДОВОГО ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ У 1920 – 30-ті РОКИ ХХ СТ.

розбудову системи освіти на засадах соціального захисту дітей, враховуючи загальне тяжке матеріальне становище українського народу, існування великої кількості безпритульних дітей. На нараді була затверджена нова система народної освіти Української РСР. Вся освіта складалася з двох основних частин: соціально-виховання дітей до 15 років і професійної освіти, яка проектувалася за галузями народного господарства і культури. Наркомос пропонував реорганізувати школу I ступеня, поклавши в основу дитячий будинок. Школі II ступеня відводилася роль професійно-технічного навчального закладу.

Таким чином, “теоретики українського Наркомосу в особі наркома Г. Гринька та його заступника Я. Ряппо фактично відходили від російського розуміння принципу політехнізму, відклали його запровадження в українській школі на подальшу перспективу. Такий курс був підтриманий і закріплений II Всеукраїнською нарадою з питань освіти, що відбулася у серпні 1920 року. Остаточно ця система сформувалася і почала функціонувати протягом 20-х років” [6, 87].

Отже, після двох Всеукраїнських нарад 25 березня 1920 р. нарком освіти Г.Ф. Гринько затвердив першу “Схему народної освіти Української РСР”. До неї увійшли дитячі будинки і дитячі садки для дітей від 4 до 8 років, дитячий будинок і семирічна трудова школа для дітей від 8 до 15 років. Єдина трудова школа складалася з двох концентрів: до першого належали I – IV класи, а до другого – V – VII. У сільській місцевості організовувалися однорічні, дворічні і чотирирічні школи, які мали переростати в п’ятирічну, шестирічну і семирічну трудову школу.

Трудова загальноосвітня школа в Україні єдина й суцільна. “Закінчивши цю школу, її вихованці дістають суто професійну освіту. Політехнізмів на Україні протиставлено професійність” [1, 142]. Між системами народної освіти Української РСР і Російської Федерації виникали суттєві розходження. В Україні семирічна трудова школа поділялася на два концентри і охоплювала дітей віком до 15 років. На основі семирічки будувалась професійна школа. У Росії дев’ятирічна єдина трудова школа мала два ступені, три концентри. Система соціального виховання охоплювала дітей і підлітків до 17 років. Професійна школа будувалася окремо, на основі чотирирічної початкової школи. Представники Наркомосу Росії вважали, що політехнічну школу не можна

будувати на основі якогось виробництва, що така побудова неминуче приведе її до вузького професіоналізму. НКО УРСР стверджував, що нема й не може бути праці взагалі, а є певна конкретна праця, і лише на її основі можна дістати трудову підготовку та вивчати загальні основи виробництва, тобто, що політехнізація має здійснюватись через професійну підготовку.

Керівники Наркомосу України не заперечували проти побудови системи шкільної освіти як у Росії, але наполегливо намагалися довести, що економічне становище України внаслідок громадянської війни та іноземної інтервенції (1918 – 1920 р.) вимагало рішучої боротьби з безпритульністю дітей, створення великої кількості виховних установ інтернатного типу, скорочення терміну навчання учнів у загальноосвітній школі до 15-ти річного віку, створення великої мережі професійно-технічних шкіл, підготовки великої кількості кваліфікованих робітників для відбудови народного господарства.

Як свідчить “Звіт народного комісаріату освіти УСРР за 1920 рік” “Гостра боротьба, постійні зміни режимів, економічна руїна потягли за собою стихійний розклад робітничої сім’ї. Донбас давав 40000 сиріт, діти масами випадали із рук сім’ї і ставали безпосередньо перед державою з вимогами захисту і соціального виховання”. І далі у “Звіті” наголошувалося, що “можна зараз без усякого сумніву сказати, що нема на Україні такого повітового відділу освіти, який не уявляв би собі всю гостру життєву необхідність цієї постановки питання” [7, 25 – 29]. Гасло “все через виробництво і для виробництва” проголошувалося альфою і омегою освітньої політики держави. У такий спосіб передбачалося досягти тісного зв’язку школи з життям.

У 1922 році Народний комісар освіти Г. Гринько затвердив “Тимчасове положення про профшколи”. Цей документ має такі особливості. По-перше, профшколи повинні були поступово підсилювати виробничі навички і знання підлітків до рівня “необхідної кваліфікації рядового робітника”. Неодноразово підкреслювалось, що повинен бути підготовлений саме кваліфікований робітник до певної вузької спеціальності. По-друге, визнавалось, що шлях до загальної політехнічної освіти лежить через профшколу. По-третє, індустріально-технічні школи повинні були мати підприємства заводського характеру, або майстерні; сільськогосподарські школи – відповідно лісове або земельне господарство. По-четверте, обов’язкова робота учнів на виробництві повинна становити 2 – 3 години на

РОЗВИТОК ТРУДОВОГО ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ У 1920 – 30-ті РОКИ ХХ СТ.

день у перші місяці навчання до 4 годин згодом. По-п'яте, випускники профшкіл одержували право на вступ до технікумів або інститутів після однорічного стажування на виробництві.

Професійна школа, що мала стати масовою у галузі індустрії та сільського господарства, базувалася на таких засадах: “1. професійна школа будується на семирічній школі соціального виховання; 2. професійна школа повинна становити єдине продовження семилітки соціалу, єдину форму освіти підлітків та юнацтва; 3. у профшкілі досягається синтез спеціальної й загальної освіти” [5, 16].

Схема освітньої системи передбачала професійну школу за профілями, які називались “вертикалі”: сільськогосподарський (агрономічна школа), індустріально-технічний (технічна школа), соціально-економічний та медичний (школа лікарського помічника)” [3, 881]. Пізніше у схему було введено професійну школу для мистецької (художньої) вертикалі, не передбачалося лише педагогічної профшколи, бо Народний Комісаріат Освіти дотримувався погляду, що кваліфікація педагога є вищою, а тому в педагогічній освіті встановлено лише одну форму – інститут народної освіти, і як тимчасову форму – педагогічні курси, що потім перетворилися в педагогічні технікуми.

Професійна школа призначена обслуговувати підлітків від 15 до 18 років після закінчення ними семирічної трудової школи.

Таким чином, у 1920-х роках було проголошено, що профшколи виконують подвійну мету. По-перше, дають загальноосвітню підготовку, необхідну для вступу до вищих навчальних закладів. По-друге, забезпечують трудову підготовку випускників на допрофесійному рівні.

У 1927/28 навчальному році Україна мала 143 сільськогосподарські профшколи, в яких навчалось 8045 учнів. Профіль сільськогосподарських профшкіл був такий: рільничих – 85 самостійних і 12 відділів, інтенсивних культур – 13 і 3 відділи, землеустроїних – 4 і 1 відділ, зоотехнічних – 9 і 3 відділи, лісових – 7 і 2 відділи, пасічництва – 1 і 1 відділ, молочарських – 1, виноградарства й садівництва – 2, насінництва – 1 відділ.

Наприкінці 1920-х рр. індустріалізація країни, потреба в кадрах викликали посилену увагу до трудової підготовки учнів та поставили нові вимоги до неї: вона стає головною метою всього навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи. Школа остаточно відмовляється від ідеї всебічного розвитку особистості через трудовий принцип й основним завданням ставить підготовку робітничих та колгоспних кадрів для

індустріального і сільськогосподарського виробництва. Згідно з цим завданням на підприємствах створювалися школи фабрично-заводського учнівства (ФЗУ), програми яких були побудовані на основі поєднання навчання з виробничою працею. Їх завданням була підготовка кваліфікованих робітників для промисловості і транспорту. За планом шкільної системи 20-х років масова професійна школа мала давати професійну підготовку тим підліткам, що закінчили семирічну школу, а курс у ній мав бути дво-трирічний; школа фабрично-заводського учнівства мала давати професійну освіту підліткам від 14 років, що мають підготовку в обов'язку 4-річної школи, в зв'язку з чим термін навчання в школах ФЗУ передбачався 4-річний. По суті ці школи мали давати підліткам, що працюють на виробництві, ті самі знання й кваліфікації, що й професійна школа. Подібним типом шкіл у сільській місцевості були школи колгоспної молоді (ШКМ), які спрямовували навчально-виховний процес на сільськогосподарське виробництво. Ці школи, що забезпечували дітям трудівників можливість отримати надалі середню і вищу освіту, здійснювали зв'язок навчання з виробничою працею, загальне навчання з політехнічною підготовкою. Вони поступово витісняли загальноосвітні середні навчальні заклади. Цей курс поєднувався з ідеєю політехнічного навчання, яка корелювала і теоретичні засади трудової спрямованості навчання, змінивши трудовий принцип на принцип політехнізму. Політехнізація школи передбачала безпосередню участь дітей у виробничій продуктивній праці, теоретичне й практичне ознайомлення з основами виробничих процесів, поєднання виробничої праці з фізичним вихованням й інтелектуальним розвитком. Програми політехнічного навчання семирічної трудової школи передбачали вивчення головних галузей виробництва та залучення школярів до десятка різноманітних видів праці: механічної обробки дерева та металу, електротехнічних, агротехнічних робіт, пропонувалось опановувати ливарство, ковальство та ін. Мету навчання почали вбачати у соціальній багатоваріантності трудової і професійної підготовки.

Запропонована система освіти не була точкою зору окремої особи чи групи людей, а офіційною програмою, прийнятою Наркомосом – вищим органом керівництва освітою в Україні. Вона була не матеріалом для дискусій, а наказом до практичної діяльності. Український варіант освітньої системи фактично проіснував до середини 30-х років і завершився повною

РОЗВИТОК ТРУДОВОГО ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В УКРАЇНІ У 1920 – 30-ті РОКИ ХХ СТ.

уніфікацією систем освіти України і Росії на основі російської схеми. Семирічні школи було перетворено на десятирічні шляхом утворення третього концентру.

Постанови ЦК ВКП(б) 1931 – 1935 рр. знову змінили сутність загальноосвітньої школи. Вони спрямували її на підготовку молоді до навчання у вищих навчальних закладах. Трудова школа змінюється на “школу навчання”, школу знань. Ці постанови поклали край періоду демократизації та експериментування в школі, апробації нових методик і технологій, широкого залучення зарубіжного педагогічного досвіду. Відкривалась нова сторінка діяльності загальноосвітньої школи в Україні, за якої інтелектуальна складова, знанневий компонент з ідеологічною, партійно-класовою спрямованістю ставав новою філософією загальної середньої освіти. Означені постанови закріпили цю філософію та відмежували “трудова школа” від “школи навчання”.

Аналіз діяльності загальноосвітньої школи 1930 – 1937 рр. свідчить про певну розгубленість педагогів, невизначеність їх підходів до розв’язання проблем трудового навчання: поряд із чіткою вказівкою негайно підвищити загальноосвітній рівень учнів постійно ставиться вимога вдосконалити трудову політехнічну підготовку у школі. Керівники держави відмовляються від шкіл робітничої і колгоспної молоді як провідних організаційних форм навчання на користь загальноосвітньої школи. Здійснювалися заходи, спрямовані на поліпшення матеріальної бази, залучення учнів до технічної творчості, стабілізацію навчальних планів і програм.

Рішення українського Наркомосу щодо трудової підготовки учнів загальноосвітніх шкіл знаходило ширше відображення у програмних матеріалах, змісті освіти, ніж у російських, до 1935 р. включно, коли програми з трудового політехнічного навчання стали єдиними як для шкіл РСФРР, так і для УРСР. У цьому ж році в навчальному плані значно скорочується кількість годин на трудове навчання у порівнянні з попереднім планом: з 4 годин у 1933 р. до 1 години, у 1937 р. праця як самостійний предмет зовсім вилучається з програм загальноосвітньої школи. Слід підкреслити, що таке рішення було наслідком поступового перетворення “трудова школа” в “школу навчання”, яка певним чином перекреслила нагромаджений досвід трудової і

політехнічної підготовки учнів.

Висновки. Отже, в 1920 – 30 - ті рр. відбувалося теоретико-методологічне і науково-методичне обґрунтування діяльності всієї системи загальної освіти. Це був час, насичений перспективними пошуками, знахідками та досягненнями, які ввібрали широкий спектр новаторських ідей вітчизняної та зарубіжної педагогіки. Саме цей період розглядається в історії радянської школи як час експериментування.

Форми і методи навчально-виховної роботи загальноосвітньої школи змінювались залежно від зміни вимог суспільства, завдань навчальних закладів та освітньої парадигми. У перші п’ять років розвитку радянського шкільництва була сформульована нова філософія освіти, основними принципами якої були: трудова і професійна спрямованість навчання і виховання, педоцентризм, демократизація, зв’язок школи з життям. Цим завданням відповідав зміст загальної середньої освіти, активні форми та методи навчання, професіоналізація другого концентру середніх загальноосвітніх закладів і особливо широке впровадження трудового навчання в навчально-виховний процес. Саме ці принципи лягли в основу Закону “Про зміцнення зв’язку школи з життям та про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР” (1958).

Цей реформаційний процес хоча й був короткостроковим, залишив значний відбиток в історії розвитку трудового профільного навчання в загальноосвітніх школах України.

1. Ананьїн С.А. *Трудове виховання його минуле й сучасне.* – К.: “Книгоспілка 1924.
2. *Звіт народного комісаріату освіти УСРР за 1920 рік.* – К. – 1920.
3. *Кодекс Законів про Народну Освіту УРСР / Збірник постанов та Розпоряджень Робітничо-Селянського Уряду України.* – Х.: ДВУ, 1922.
4. Пашков.А.Г. *Труд в школе кризис или обновление?* – М., Знание, 1992.
5. Ряпто Я.П. *Короткий нарис розвитку української системи народної освіти.*
6. Філоненко С.М. *Освітня політика українських урядів у 1917 – 1920 рр. Нариси історії українського шкільництва. 1905 – 1933 рр. за ред. О.В. Сухомлинської.* – К.: Заповіт, 1996. – 304 с.
7. ЧДА “Відчит Народного Комісаріату освіти УСРР за 1920 р.” Ф.Р. – 593, № оп.1.